

hire 1955, s. 77-123, 177-179, 207-240, 343-344, 422 vd.; J. M. Lacarra, "Aspectos económicos de la sumisión de los reinos de taifas (1010-1102)", *Homenaje a Jaime Vicens Vives* (ed. J. Maluquer de Motes), Barcelona 1965, I, 255-277; M. Abdullah İnân, *Düvelü't-tavâ'if*, Kahire 1970; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain*, Minneapolis 1974, s. 50-68; R. Pastor de Togneri, *Del Islam al Cristianismo*, Madrid 1975; Ahmed Bedr, *Târîhu'l-Endelüs*, Dimaşk 1983, s. 42-193; R. Arié, *España musulmana*, Barcelona 1984, III, 26-31; Receb M. Abdülhalim, *el-'Alâkât beyne'l-Endelüsü'l-İslâmiyye ve İsbânyâ en-Nasrâniyye fi Benî Ümeyye ve mülûki't-tavâ'if*, Kahire, ts. (Dârü'l-kütübi'l-İslâmiyye), s. 270-404; D. Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings: Politics and Society in Islamic Spain 1002-1086*, Princeton 1985; a.mlf., "Mülük al-Tavâ'if", *EP* (İng.), VII, 552-554; Abdülaziz Atik, *el-Edebü'l-'Arabî fi'l-Endelüs*, Beyrut 1986, tür.yer.; Muhammed b. Abbûd, *Cevânib mine'l-vâkı'i'l-Endelüsü fi'l-karni'l-hâmisî'l-hicrî*, Tivân 1987; a.mlf., "Economic Trends in al-Andalus during the Period of Ta'ifah States, Fifth-Eleventh Century", *IS*, XXX/1-2 (1991), s. 213-240; *Historia general de España y América*, Madrid 1988, III, 241-301; P. Guichard, "Los nuevos musulmanes", *Historia de España*, Barcelona 1989, III, 439-500; *Cronica anonima de los Reyes de Taifas* (nşr. F. Maillou Salgado), Madrid 1991; M. C. Hernádez, *El Islam de al-Andalus*, Madrid 1992, s. 142-149; M. J. Viguera Molins, *Los Reinos de taifas y las invasiones magrebies*, Madrid 1992; Mahmûd Ali Mekki, "The Political History of al-Andalus", *The Legacy of Muslim Spain* (ed. Salma Khadra Jayyusi), Leiden 1992, I, 3-87; a.mlf., "et-Teşeyyü' fi'l-Endelüs", *Revista del Instituto Egipcio de estudios Islámicos en Madrid*, II, Madrid 1954, s. 93-149; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebî'l-Endelüsü*, Amman 1997, tür.yer.; Hamd b. Sâlih es-Suheybânî, "Aşrû'l-izdihârî'l-İlmî fi'l-Endelüs", *Buhûşü nedveti'l-Endelüs*, İskenderiye, ts., s. 185-203; M. D. Dunlop, "İbn 'İdârî's Account of the Party Kings", *Transactions*, XVI, Hertford 1957, s. 19-28; M. Grau Monserrat, "Contribución al estudio cultural del vale del Ebro en el siglo XI y principios del XII", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* (1957-58), XXVII, Barcelona 1958, s. 227-272; Huseyn Monés, "Consideraciones sobre época de los reyes de taifas", *al-Andalus*, XXXI, Madrid 1966, s. 305-328; J. P. Powers, "Medieval Spain 1031-1250", *Classical Folia*, XXXI, Worcester 1977, s. 3-15.

MEHMET ÖZDEMİR

MÜMÂSELET

(المماثلة)

İki varlığın birbirine benzemesi anlamında terim.

Sözlükte "benzemek; benzetmek" mânâlarındaki **müşûl** kökünden türeyen **mümâselet** terim olarak "aynı türe dahil bulunan ve mahiyetleri ortak olan iki varlığın bütün yönleriyle birbirine benzemesi" demektir. Mümâselet yaratılmışlara özgü bir nitelik olup zâtında ve sıfatlarında

ortağı ve benzeri bulunmayan Allah için söz konusu değildir.

Kur'an-ı Kerim'de mümâselet kelimesi geçmemekle birlikte yaratıklarla Allah'ın zâtı arasında benzerliğin imkânsızlığı "misî" kelimesiyle ifade edilmiş (eş-Sûrâ 42/11), ayrıca yaratma (halk) sıfatında da benzerinin bulunmadığı "teşâbüh" kavramı kullanılarak belirtilmiştir (er-Ra'd 13/16). Kur'an'da çok yerde tekrar edilen vâhid, ayrıca İhlâs sûresinde yer alan ahad ve küfûv kelimeleriyle Allah ile yaratıklar arasında hiçbir yönden benzerliğin bulunmadığı bildirilmiş, bunun yanında şerik (ortak) ve nid (rakip anlamında benzer) kelimeleriyle benzerlik reddedilmiştir.

Kelâm literatüründe mümâselet yerine bazan eş anlamlısı olan "müşâbehet" kavramı kullanılmış ve her ikisine "Allah'ın yaratıklara, yaratıkların da Allah'a benzemesi" anlamı verilmiştir (Şehristânî, s. 128). Bu kavramların ortaya çıkışı ilâhî sıfatlar meselesiyle yakından ilgilidir. Allah ile yaratıkları arasında benzerliğe yol açacağı endişesiyle O'na âlim, kâdir, şey, mevcut gibi isim ve sıfatların nisbet edilemeyeceğini ileri süren ve tenzihte aşırı giden gruplara karşı kelâmcıların ilâhî sıfatları ispat etmeleri sonucunda mümâselet kavramı ortaya çıkmıştır (Seyfeddin el-Âmidî, s. 197; Teftâzânî, II, 68). Ayrıca teşbih görüşünü reddetmek için de bu kavramın kullanıldığı kabul edilir (Nûreddin es-Sâbûnî, s. 31-32). Ebû'l-Muîn en-Nesefî, "Allah vardır fakat diğer varlıklar gibi değil, Allah diridir fakat diğer diriler gibi değil" sözleriyle bir sıfatın Allah'a nisbet edilmesiyle yaratıklara nisbet edilmesi arasında fark bulunduğunu gerçeğine ilk defa Ebû Hanîfe'nin dikkat çektiğini nakleder (*Tebşirâtü'l-edile*, I, 149). Mâtürîdî, mümâselet kavramını kullanmamakla birlikte Allah'a isim ve sıfat atfetmenin yaratıklara benzemesini gerektirmediğini belirtmiştir. Ona göre Allah'a isim ve sıfat nisbet etmek zorunludur, zira O'nun hakkında isimleri ve sıfatları dışında bir yolla bilgi sahibi olmak mümkün değildir (*Kitâbü't-Tevhîd*, s. 45-46). Fahreddin er-Râzî, Kur'an'da benzerliğin ilâhî sıfatlar bakımından değil zat yönünden nefyedildiğini belirterek Allah'a nisbet edilen sıfat adlarından bazılarının insana atfedilmesinin iki varlık alanı arasında herhangi bir benzerliği gerektirmeyeceğini vurgulamıştır (*Mefâtihu'l-gayb*, XXVII, 150).

Kelâm literatüründe bu husustaki tartışmaların merkezinde mümâseletin tanımını ve iki varlık arasında benzerliğin ne şekilde gerçekleşeceği meselesi yer alır.

Konuyla ilgili olarak ortaya çıkan farklı görüşler şöylece özetlenebilir: 1. Biri diğerinin yerine geçebilen ve aynı fonksiyonu icra eden iki varlık birbirinin benzeridir. Eş'ariyye'ye mensup âlimler bu görüştedir. Bu telakkiyi isabetsiz bulan âlimlere göre ise iki varlığın birbirine benzemesi için hiçbir yönden aralarında farklılığın bulunmaması gerekir; meselâ siyah ve beyaz örneğinde olduğu gibi birbirinin yerine geçebildiği halde aralarında bir yönden farklılık bulunan iki varlık benzer olamaz. 2. En özel niteliklerde ortak olan iki varlık benzerdir. Mu'tezile kelâmcılarının çoğunluğu bu görüştedir. Ebû Hâşim el-Cübbâî bunu zâtî sıfatlarda ortak olmak şeklinde ifade etmiştir. 3. İki varlık arasında benzerlik sübûtî sıfatlarda ortaklıkla gerçekleşir. Bu sebeple Allah'a sübûtî değil ancak selbî sıfatlar nisbet edilebilir. Meselâ, "Allah vardır" değil, "Allah yok değildir" denmelidir. Bâtıniyye bu görüştedir. Bu telakki varlıkla yokluk arasında üçüncü bir kategorinin mevcut olmasını gerektirdiği için kelâmcılarca reddedilmiştir. 4. İki varlık arasındaki benzerlik isimler, kavramlar, ifade ve anlatımlarla değil zat ve sıfatları bakımından aynı mahiyete sahip olmakla gerçekleşir. Meselâ, "İnsan vardır ve âlimdir", "Allah da vardır ve âlimdir" önermelerinden yola çıkarak Allah ile insan arasında benzerliğin bulunduğu ileri sürülemez. Zira insan yaratılması sonucu var olan bir varlıktır. Allah ise yaratıcıya muhtaç olmayan bir varlıktır; insan öğrenerek ve bilgi üreterek bilen bir varlıktır, Allah ise öğrenmeye ve bilgi üretmeye ihtiyaç duymadan zâtı gereği bilen varlıktır. Buna göre var olmak ve bilmekle nitelenmek insanın Allah'a benzemesini gerektirmez. Mümâselet bir cins ismi olup dört türü içine alır. Bunlar müşâbehet, mudâhât, müşâkelet ve müsâvâtır. Müşâbehet, iki "zat"ın renk vb. arazları kabul etmesi gibi keyfiyetin bir şeklini gösteren benzerliğe dairdir. Mudâhât iki kardeşin aynı babaya nisbet edilmesi gibi nisbet veya izâfet yönünden benzerlikle ilgilidir. Müşâkelet elbisenin pamuk veya keten olması gibi iki cevherin öz yönünden benzerliğine dairdir. Müsâvât ise iki şeyin miktar ve hacim yönünden benzer olmasıyla alakalıdır. Mümâselet bu türlerin hepsini içine alır ve her bir tür hakkında kullanılabilir. Allah'ın bir benzeri ve dengi yoktur; çünkü cevher ve arazlardan oluşan maddî ve yaratılmış varlıklar türünden değildir. Mâtürîdiyye'ye mensup kelâmcılar bu görüştedir (Nesefî, I, 142-155).

Sonuç olarak âlimler mümâselete "iki varlığın aynı mahiyeti taşıması ve mahi-

MÜMÂSELET

yeti oluşturan unsurlarda ortak olması" anlamını vermişler, bu anlayıştan hareketle yaratıkların Allah'a, Allah'ın da yaratıklara benzemesinin imkânsız bulunduğunu kanıtlamaya çalışmışlardır. Zira Allah'tan başka her şey mevcudiyetini türüne ait temel unsurlara sahip olmakla kazandığı ve benzeşme bununla teşekkül ettiği halde zât-ı ilâhiyye için tür ve mahiyet söz konusu değildir. Bu sebeple mümâselet Allah hakkında muhal olan ve ondan nefyedilmesi gereken bir kavramdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mşl", "şbh", "şrk", "ndd", "kfı" md.leri; *et-Ta'rifât*, "mşl" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1451-1452; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), s. 207-214, 518-521; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu – Muhammed Aruçi), Ankara 1423/2003, s. 45-46; Kâdî Abdülcebâr, *Şerhu'l-Uşûli'l-İhamse*, s. 217-232; Nesevî, *Tebşirâtü'l-edille* (Selamé), I, 142-155; Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm fi 'ilmi'l-keâm* (nşr. A. Guillaume), London 1934, s. 128-129; Nüreddin es-Sâbüni, *el-Bidâye fi uşûli'd-din* (nşr. Bekir Topaloğlu), Dimaşk 1399/1979, s. 31-32; Fahrreddin er-Râzî, *Meftâhihu'l-gayb*, XXVII, 150; a.mlf., *el-Meftâlibü'l-âliye* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Beyrut 1407/1987, II, 23-24; Seyfeddin el-Âmidî, *Ğayetü'l-merâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, s. 197-198; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâşid*, İstanbul 1305, II, 68; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XXV, 19; Metin Yurdağur, *Allah'ın Sıfatları*, İstanbul 1984, s. 161-163.

METİN YURDAGÜR

MÜMEYYİZ

(bk. TEMYİZ).

MÜ'MİN

(bk. İMAN).

MÜ'MİN

(المؤمن)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "güven içinde bulunmak, korkusuz olmak" anlamındaki **emn** (**emân**, **emânet**) kökünün "if'âl" kalıbından türeyen **mü'min** kelimesi "inanıp tasdik eden; başkalarının güvenli olmasını sağlayan, vadine güvenilen" mânalarına gelir. Kelimenin esmâ-i hüsnâdan biri olarak içerdiği mâna da bu çerçevededir.

Mü'min on beşten fazla ilâhî ismin geçtiği Haşr sûresinin son âyetlerinde yer alır (59/23). Ayrıca "emn" kökü üç âyetle "koru ve endişeden emin kılmak" anlamında ilâhî fiil olarak zikredilmiştir (el-Bakara 2/

125; el-En'âm 6/82; en-Nûr 24/55). Mü'min ismi İbn Mâce ve Tirmizî tarafından rivayet edilmiş ("Du'â", 10; "Da'avât", 82), ayrıca Hz. Peygamber, Allah'ın kendisini yeryüzünde güvenilen bir kişi kıldığı yolundaki ifadesi sırasında "emîn" kavramını zât-ı ilâhiyyeye nisbet etmiştir (Buhârî, "Enbiyâ", 6; Müslim, "Zekât", 143-144).

Âlimler mü'min isminin mânasını "emân" köküne veya "imân" masdarına dayandırmaktadır. Mü'min, birinci anlayışa göre "başkalarını korku ve endişeden emin kılan, onların güvenli olmalarını sağlayan" demektir ve bu, dünya hayatında olduğu gibi âhîret hayatı için de söz konusudur. Bir âyetle ifade edildiği üzere insanın sahip olduğu nimetler sayılamayacak kadar çoktur (İbrâhîm 14/34). Nimetlerin kıymeti genellikle elden çıktıktan sonra anlaşılır. Bunların başında yaşama sevincinin geldiğini söylemek mümkündür. Allah, hâlik isminin tecellisi olarak hayatı yarattığı gibi mü'min isminin tecellisiyle hayatın idamesini de sağlar. Gazzâlî insan hayatından örnekler vermek suretiyle bu hususu açıklığa kavuşturmaya çalışır (*el-Makşadü'l-esnâ*, s. 74-75). Mü'min ismi, "Allah dostları" demek olan müminlerin (Âl-i İmrân 3/68) âhîret hayatındaki güvencesinin sağlanması anlamını da içermektedir.

Mü'min iman kavramına dayandırıldığı takdirde onaylayan konumunu alır. Buna göre kelime "kullarının imanını ve samimiyetini tasdik eden, onların sıdkını onaylayan, ayrıca mucize vermek suretiyle peygamberlerin doğruluğunu ispat eden" mânalarına gelir. Âlimlerin çoğu onaylayıcı muhteva taşıyan mü'minin şu anlamına da dikkat çeker: Âl-i İmrân sûresinde (3/18) bizzat Allah'ın kendisinden başka tanrının bulunmadığına şehâdet etmesi şeklindeki beyanından hareketle O'nun da bir mü'min ve muvahhid olduğunu söylemek mümkündür. Bu da ilm-i ilâhînin tevhid ilkesine taalluk etmesi şeklinde yorumlanabilir; bu açıdan Allah kendisini tasdik etmektedir.

Gazzâlî, kulun mü'min isminden alabileceği nasibin herkesin kendinden emin olması konumunda bulunmaya çalışması olduğunu söyler. Allah'ın kulları içinde mü'min ismine en çok lâyık olan kişi insanların ebedî azaptan kurtulmasına vesile olan kimsedir, bu ise peygamberlerin ve âlimlerin yaptığı iştir (*a.g.e.*, s. 75-76).

Mü'min ismi, "Allah'ın kendi birliğine şehadet etmesi" anlamında zâtî, diğer kullarıyla ilişkilerinde ise fiilî sıfatlar grubu içinde yer alır ve "iyilik eden, vâdini yerine getiren" mânasındaki ber, "kâinatın bütün iş-

lerini gözetip yöneten" anlamındaki müheymin isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "emn" md.; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, "emn" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "emn" md.; Buhârî, "Enbiyâ", 6; Müslim, "Zekât", 143-144; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Zeccâc, *Tefsîru esmâ'illâhi'l-hüsnâ* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Beyrut 1395/1975, s. 31-32; Mâtürîdî, *Âyât ve süver min Te'vilâti'l-Kur'ân* (nşr. Ahmet Vanlioğlu – Bekir Topaloğlu), İstanbul 2003, s. 52; Ebû'l-Kâsim ez-Zeccâc, *İştikâku esmâ'illâh* (nşr. Abdülhüseyn el-Mübârek), Beyrut 1406/1986, s. 221-223; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 45-46; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Makâlât*, s. 51-52; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Raşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 178^{ab}; Kuşeyrî, *et-Taḥbîr fi't-tezkîr* (nşr. İbrâhîm Besyûnî), Kahire 1968, s. 29-30; Gazzâlî, *el-Makşadü'l-esnâ* (Fazluh), s. 74-76; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Emedü'l-aşkâ*, Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 92^a-93^a.

BEKİR TOPALOĞLU

MÜ'MİN

(مؤمن)

Hakîm Muhammed Mü'min Han
(1800-1851)

Urdu edebiyatında
gazelleriyle tanınan şair.

1215 (1800) yılında Delhi'de doğdu. Kendisine Mü'min ismi Şah Velîyullah'ın oğlu Abdülazîz ed-Dihlevî tarafından verilmiş ve ailesinin kendisine Habîbullah adını koymasına rağmen yine de Mü'min adıyla şöhret bulmuştur. Ailesi Bâbürlüler'in son dönemlerinde Keşmir'den Delhi'ye gelmiş, dedesi Hekîm Nâmdâr Han ve kardeşi Kâmdâr Han saray hekimliği yapmışlardı. II. Şah Âlem zamanında (1759-1806) dedesine ve kardeşine hizmetlerinden dolayı Nârnûl pergenesine bağlı Bulâha bölgesi câgîr olarak tahsis edilmiş, ancak İngilizler'in Cehcer (Chachar) valiliğini Feyztâlib Han'a vermeleri üzerine Feyztâlib Han, Hekîm Nâmdâr Han'ın câgîrini zaptetmiş, bunun karşılığında ona yıllık bir maaş bağlamıştı. Bu maaş dedesinin ölümünden sonra babasına, ondan da Mü'min'e intikal etmiştir.

Mü'min, babası Gulâm Nebî Han tarafından Rahmâniyye Medresesi'ne gönderildi. Burada Şah Abdülkâdir ed-Dihlevî'nin nezaretinde dinî ilimleri tahsil etti. Arapça'yı öğrendikten sonra babasından ve amcaları Gulâm Haydar ile Gulâm Hâsan'dan tıp, ri'yâziye, remil, nücûm, müsiki ve satraç ilimlerini öğrendi. Özellikle nücûm ilminde maharet sahibi olup